

Joanna Kozłowska
ORCID: 0000-0001-5302-4696

Uniwersytet Warszawski
Wydział Lingwistyki Stosowanej

Prasa litewska o relacjach z Moskwą w okresie od października 1939 r. do połowy czerwca 1940 r. (aneksja Litwy przez ZSRR)

<https://doi.org/10.34739/clit.2024.18.10>

Lithuanian press about relations with Moscow in the period from October 1939 to mid-June 1940 (annexation of Lithuania by the USSR)

Abstract: The period between October 1939 and June 1940 was a critical time in Europe. Conflicts taking place in various regions led to the occupation of some countries and strengthened of the power of the aggressors. The article presents an outline of the topics that were published in three popular Lithuanian magazines of the interwar period. At the same time, the article also attempts to answer the question whether the fact of having a direct border with the Soviet Union since September 17, 1939 influenced the quality and frequency of Soviet topics in the Lithuanian press.

Keywords: Lithuania, USSR, annexation, press

Celem artykułu było ukazanie, w jaki sposób wybrane litewskie czasopisma przedstawiały relacje ze Związkiem Radzieckim w okresie od 3 października 1939 do 15 czerwca 1940 roku, mając na uwadze dwa najistotniejsze wydarzenia dla Republiki Litewskiej w tamtym okresie: przyłączenie części Wileńszczyzny do państwa litewskiego oraz aneksję Litwy przez ZSRR. Na potrzeby analizy wybrane zostały trzy czasopisma ukazujące się w tym czasie na Litwie: „Lietuvos aidas”¹ (pol. „Echo Litwy”), które w latach 1917-1918 było wydawane w Wilnie (do końca 1918 r.

---

¹ Od 1919 r. w Wilnie wychodziła „Nepriklausoma Lietuva” (pol. „Niepodległa Litwa”), a w Kownie „Lietuva” (pol. „Litwa”). „Lietuvos aidas” rozpoczęła na nowo swoją działalność od 1928 r. w Kownie, tym samym zastępując wydawaną gazetę „Lietuva” i „Lietuvis” (pol. „Litwin”). W latach 1935-39 „Lietuvos aidas” wydawana była dwa razy dziennie, a od maja do grudnia 1939 r. trzy razy dziennie. Po aneksji, od 9 lipca 1940 r., zaczęła wychodzić komunistyczna „Darbo Lietuva” (pol. „Litwa Pracy”), która miała zastąpić „Lietuvos aidas”, a od października 1940 r. tę rolę miała przejąć „Tarybų Lietuva” (pol. „Radziecka Litwa”), <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-aidas/> [data dostępu: 06.09.2023]; <https://www.vle.lt/straipsnis/darbo-lietuva-1/> [data dostępu: 26.06.2024].

wyszło 214 numerów gazety), a redaktorem naczelnym był Antanas Smetona, przewodniczący Taryb². Ponowne wydawanie nastąpiło od 1928 r., co było związane z przewrotem tautininków (pol. narodowców) i wprowadzeniem rządów autorytarnych przez A. Smetonę. „Lietuvos aidas” pisała o sytuacji politycznej w państwie i zagranicą (posiadała korespondentów w stolicach innych państw). Tematem poruszonym w tej gazecie były również kwestie ekonomiczne, a także wydarzenia kulturalne. Od 1928 r. stała się ona oficjalnym czasopismem Związku Litewskich Narodowców, można też śmiało stwierdzić, że „Lietuvos aidas” była „organem państwowym”, w którym ocena konkretnych wydarzeń w kraju czy zagranicą musiała odpowiadać linii politycznej, jaką reprezentowała partia tautininków. Następny dziennik to „Lietuvos žinios”³ (pol. „Wiadomości Litewskie”) – gazeta poruszała podobne tematy, co „Lietuvos aidas”, nie posiadała jednak tak związanego z rządzącą władzą tonu. Trzecim omawianym periodykiem został katolicki dziennik „XX amžius”⁴ (pol. „XX Wiek”).

Dla Litwy, podobnie jak dla II Rzeczypospolitej, okres międzywojenny stanowił doświadczenie budowania państwa po okresie zaborów (choć Litwa nie posiadała wcześniej niepodległego państwa, w przeciwieństwie do Polski⁵). Do realizacji tego, oprócz stabilnej polityki wewnętrznej, potrzebna była równowaga w polityce zagranicznej, w tym przypadku: utrzymanie bezpiecznej granicy zachodniej z Niemcami i wschodniej – z Polską (na północy Litwa posiadała granicę z państwem łotewskim, z którym relacje w okresie międzywojennym były bardzo dobre)⁶.

---

² 19 lutego 1918 r. gazetę opublikowano nielegalnie ze względu na niemiecką cenzurę (wówczas w gazecie opublikowano akt niepodległości Litwy – Akt 16 lutego) <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-aidas/> [data dostępu: 06.09.2023].

³ Wydawane w Wilnie w latach 1909-1915 czasopismo litewskich demokratów (red. J. Vileišis). Od roku 1922 stało się organem prasowym Litewskiej Partii Chłopsko-Ludowej (wydawane w latach 1922-1940 w Kownie). Zob. <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-zinios/> [data dostępu: 04.01.2024].

⁴ Wydawany w latach 1936-1940 w Kownie w miejsce zamkniętej gazety „Rytas”, organu prasowego Litewskiej Partii Chrześcijańsko-Demokratycznej (red. J. Prunskis, I. Skrupskelis). Zob. <https://www.vle.lt/straipsnis/xx-amzius/> [data dostępu: 04.01.2024].

⁵ Jeśli nie uwzględni się istnienia Wielkiego Księstwa Litewskiego – utworzonego w XIII w. przez księcia, a potem króla Mendoga, który podporządkował miejscowych książąt litewskich (kunigasów); rozwinętego przez wielkiego księcia Giedymina i jego synów w XIV w. – które w okresie panowania Jagielly Olgierdowicza zawarło w 1385 r. unię personalną z Królestwem Polskim.

⁶ Jak zauważa Piotr Łossowski, również Polska dążyła do ścisłych relacji z Łotwą. P. Łossowski podkreśla, że naczelną tendencją relacji polsko-łotewskich w okresie międzywojennym było dążenie do ich normalizacji i stabilizacji, co przyniosło w efekcie współpracę polityczną

Obawa, że dojdzie do ewentualnych napięć na linii z Niemcami związana była z uznaniem przez Ligę Narodów w 1924 r. Kraju Kłajpedzkiego (lit. Klaipėdos Kraštas) – przed I wojną światową przynależnego do Prus Wschodnich (niem. Memel) – za obszar litewski, z zastrzeżeniem utrzymania na tym terenie specjalnej autonomii⁷.

Istotnym problemem pozostawały nie nawiązane do marca 1938 roku stosunki dyplomatyczne pomiędzy Republiką Litewską a Polską (zerwane przez Litwę z powodu zajęcia Wileńszczyzny w październiku 1920 r. przez wojska gen. Lucjana Żeligowskiego)⁸.

Jeśli chodzi o relacje ze Związkiem Radzieckim, należy zwrócić uwagę, że do napaści ZSRR na Polskę we wrześniu 1939 roku Litwa nie posiadała bezpośredniej granicy z państwem bolszewickim, a realne trudności, z jakimi borykały się jej organy państwowe, sprowadzały się do zwalczania działalności Komunistycznej Partii Litwy (lit. Lietuvos komunistų partija, LKP) na obszarze państwa, nasilonej po przewrocie grudniowym 1926 r. i utworzeniu rządów autorytarnych przez prawicowego prezydenta Smetonę⁹. Jak zauważa S. Sierpowski, przewrót nie wpłynął jednak na pogorszenie relacji dyplomatycznych z ZSRR¹⁰.

---

i kulturalną. Zob. szerzej: P. Łossowski, *Lotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-lotewskie w latach 1918-1939*, Warszawa 1990. O polsko-lotewskich relacjach na niwie naukowej w okresie międzywojennym zob. szerzej: M. Michaliszyn, *Pobył Profesora Stanisława Kolbuszewskiego na Uniwersytecie Lotwy w Rydze w latach 1934-1945*, [w:] *Polska i Lotwa – bliscy nieznanymi*, K. Puntak, Ł. Rogoziński, G. Zarzeczny (red.), Wrocław 2013. O współpracy Litwy, Łotwy i Estonii w okresie międzywojennym zob. szerzej: J. Kozłowska, *Ententa Bałtycka wobec sytuacji politycznej w Europie w latach 1936-1938*, w: *Europa Środkowo-Wschodnia w perspektywie interdyscyplinarnej*, J. Getka, J. Grzybowski, R. Kramar (red.), Warszawa 2015.

⁷ Ludność obszaru kłajpedzkiego była w dużym stopniu zgermanizowana, jednak na obszarach – szczególnie wiejskich – spora część ludności posługiwała się językiem litewskim. Zob. P. Łossowski, *Litwa*, Warszawa 2001, s. 104-105.

⁸ Zob. szerzej: P. Łossowski, *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997.

⁹ Brak bezpośredniej granicy nie oznaczał braku zainteresowania państwa bolszewickiego sytuacją na Litwie w okresie międzywojennym. Pierwszym tego dowodem był traktat pokojowy z 12 lipca 1920 r., w którym Rosja bolszewicka uznawała niepodległość państwa litewskiego, jak również uznawała obszar Wileńszczyzny oraz ziemie wokół Grodna i Lidy – za przynależne Litwie. Umowa zawierała tajną klauzulę dopuszczającą przejście oddziałów bolszewickich przez terytorium Litwy, w celu uderzenia na Polskę. Poparcie ZSRR dla Litwy i jej roszczeń do Wileńszczyzny szło w parze z polityką zawierania dwustronnych sojuszy z sąsiadami, tak aby nie dopuścić do utworzenia bloku wojskowo-politycznego, złożonego z kilku sąsiednich państw. Zob. S. Sierpowski, *Litewsko-radziecki pakt o nieagresji z 1926 r. w świetle Paktu Ligi Narodów*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/a8689a99-4cfb-4beb-b1e3-82680167658d/content>, s. 2 [data dostępu: 24.08.2023]. 28 września 1926 r. ZSRR podpisało z Litwą traktat o nieagresji, zawierający potwierdzenie praw litewskich do Wileńszczyzny. Zob. szerzej: S. Sierpowski, *op. cit.*

¹⁰ Po przewrocie Smetony nadal deklarowano chęć utrzymania życzliwych stosunków ze Związkiem Radzieckim oraz rozwijania współpracy gospodarczej. Pomimo że współpraca gospo-

Po dojściu Hitlera do władzy w 1933 r. pojawiające się w III Rzeszy hasła rewindykacji niemieckich ziem, utraconych po I wojnie światowej, oraz związana z tym działalność propagandowa grup nazistowskich w Kraju Kłajpedzkim – wywoływały zwiększenie obaw władz litewskich, co do utrzymania stabilności w tej części kraju. Podpisanie układu monachijskiego w nocy z 29 na 30 września 1938 roku i wcześniejsza polityka, zarówno wewnętrzna, jak i zagraniczna Hitlera ostatecznie zburzyły ład, stawiając pod znakiem zapytania niepodległość państw w regionie Europy Środkowo-Wschodniej¹¹.

Dla Litwy niepokój o dalsze utrzymanie własnej integralności urzeczywistnił się 20 marca 1939 roku, kiedy to III Rzesza wystosowała ultimatum, z żądaniem oddania Kraju Kłajpedzkiego. Litwa przyjęła je 22 marca 1939 r.¹²

19 września 1939 r. Armia Czerwona zajęła Wileńszczyznę. Wśród radzieckich elit w Białoruskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej (BSRR) nie było wątpliwości, że w niedługim czasie Wilno stanie się częścią Białoruskiej SRR¹³.

Zajęcie Wilna przez Związek Radziecki stało się motywem, dla którego rząd litewski zdecydował się „upomnieć” o ten obszar. Juozas Urbšys, ostatni przedwojenny litewski minister spraw zagranicznych, opisując te wydarzenia w swoich wspomnieniach, przywołał treść traktatu pomiędzy Rosją bolszewicką a Litwą z 12 lipca 1920 r., w którym bolszewicy potwierdzali prawa litewskie do Wilna i Wileńszczyzny. Wobec tego faktu rząd litewski – mając na uwadze wydarzenia z 17 września 1939 r., poprzez wysłannika ZSRR w Kownie Nikołaja Pozdniakowa – wyraził chęć wysłania do Moskwy litewskiego ministra spraw zagranicz-

---

darca Litwy – wtedy i później – opierała się głównie na kontaktach z Niemcami oraz Wielką Brytanią. *Ibidem*, s. 11.

¹¹ Czechosłowacki nadzwyczajny poseł i pełnomocnik ministra w Kownie Janas Skalickis po podpisaniu układu monachijskiego pisał w swoim raporcie do Pragi: „Plan monachijski i środki, które zmuszeni byliśmy przyjąć, bardzo boleśnie zostały odebrane na Litwie [...]. W niedużym kraju, jak Litwa, powstało pytanie: co będzie z Litwą, jeśli któryś z jej potężniejszych sąsiadów wystąpi z podobnym aktem agresji”. Zob. D. Bukelevičiūtė, *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais*, Vilnius 2010, s. 133-134.

¹² P. Łossowski, *Litwa*, s. 145-146. O ludności litewskiej ewakuującej się z Kraju Kłajpedzkiego od 22 marca 1939 r. zob. szerzej: m.in. A. Kasperavičius, *Ucieczka Litwinów i Żydów z Kraju Kłajpedzkiego w 1939 r. podczas zagarnięcia go przez Trzecią Rzeszę*, w: *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*, M. Kietliński, W. Śleszyński (red.), Białystok 2004.

¹³ *Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.)*, D. Mačiulis, D. Staliūnas (red.), Vilnius 2015, s. 249.

nych, w celu omówienia kwestii przekazania przez Związek Radziecki Wileńszczyzny Litwie. Jak pisze Urbšys: „Z Moskwy przez dłuższy czas nie było jakiegokolwiek reakcji”¹⁴.

3 października 1939 w porannym wydaniu „Lietuvos aidas” pojawiła się informacja o zaproszeniu do Moskwy litewskiego ministra spraw zagranicznych, które to zaproszenie przekazał osobiście 30 września litewski wysłannik w ZSRR Ladas Natkevičius¹⁵, przyjeżdżając w tym celu do Kowna. Jak określono, zaproszenie zostało przekazane „w bardzo przyjacielskim duchu”¹⁶. Wieczorne wydanie gazety krótko informowało, że J. Urbšys odleciał z Kowna do Moskwy o godz. 9:30 (notatka opatrzona była zdjęciem dyplomatów litewskich i rosyjskich wykonanym na lotnisku w Kownie)¹⁷. Pierwsze spotkanie Urbšysa z Mołotowem odbyło się już tego samego dnia¹⁸. Warto nadmienić, że w „Lietuvos aidas” z 3 października znalazł się artykuł o tytule: *Historyczna i logiczna konieczność*, który podkreślał prawa Litwinów do Wilna, a w końcowej treści zawierał taki wniosek: „Dzisiaj Wilno i Sejny – obszar litewski, znalazły się w posiadaniu wielkich sąsiadów: Niemców i Związku Radzieckiego. Każde z tych państw odebrało to, co im przynależało. Ta sytuacja jasno uwidacznia prawa Litwy do Sejn i Wilna”¹⁹.

W nieco innym tonie pisano 3 października w „Lietuvos žinios”, gdzie wydrukowano na pierwszej stronie duży nagłówek *Jakie będą relacje Litwy z sowiecką Rosją*. W artykule tym zwrócono uwagę na aktywną politykę ZSRR wobec państw bałtyckich, wskazując że Związek Radziecki staje się gwarantem bezpieczeństwa dla Estonii i Łotwy, a w stosunkach litewsko-radzieckich także następuje zbliżenie. Na tej samej stronie znalazł się artykuł informujący o wyjeździe Juozasa Urbšysa na zaproszenie rządu radzieckiego do Moskwy. Zwrócono przy tym uwagę na konieczność podjęcia rozmów dyplomatów obu państw w nowej sytuacji bezpośredniego sąsiedztwa²⁰. Podkreślono przy tym, że dotychczasowe relacje

---

¹⁴ J. Urbšys, *Lietuva lemtingaisiais 1939-1940 metais*, Vilnius 2021, s. 100.

¹⁵ <https://www.vle.lt/straipsnis/ladas-natkevicius/> [data dostępu: 02.09.2023].

¹⁶ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1939-Spal.3> [data dostępu: 06.09.2023].

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Kremliaus klasta*, A. Martinionis (red.), Vilnius 1995, s. 9. W rokowaniach oprócz J. Urbšysa stronę litewską reprezentował Ladas Natkevičius, zob. szerzej: *Juozas Urbšys: gyveniumu liudiju istorijq. Karininkas, diplomatas, kulturos veikėjas*, Vilius Kavaliauskas (red.), Vilnius 2017, s. 98.

¹⁹ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1939-Spal.3> [data dostępu: 30.06.2024].

²⁰ Po 17 września 1939 r.

z ZSRR były przyjacielskie, a w nowych realiach uda się je udoskonalić i usprawnić²¹.

Katolicki „XX amžius” opublikował w tym dniu na pierwszej stronie duży tytuł: *Moskwa na Litwę spogląda ze szczególną sympatią*, obok – po prawej stronie, nieco wyżej – umieszczony został wizerunek Matki Bożej Ostrobramskiej. Pod nim widniał napis: „Matko Boża Ostrobramska, pobłogosław nadzieje i aspiracje naszego narodu”. Poniżej znalazła się nota informacyjna o wyjeździe litewskiego ministra spraw zagranicznych do Moskwy. Na ostatniej stronie pojawił się obszerny artykuł dotyczący ówczesnej sytuacji w regionie. Zwrócono uwagę, że przesunięcie granicy ZSRR na zachód wywołało nadzwyczajny wzrost roli tego państwa na obszarze Europy Wschodniej. Odniesiono się przy tym do dobrych relacji, jakie posiadała dotychczas Litwa z bolszewicką Rosją. Dodano również, że w wyniku działań wojsk radzieckich w posiadaniu ZSRR znalazły się również tereny przynależne Litwie, które w 1920 r. zostały zajęte przez gen. Żeligowskiego. Artykuł podsumowywało stwierdzenie, że nowa sytuacja polityczna i wizyta J. Urbšysa w Związku Radzieckim mają podkreślać, iż skromne i sprawiedliwe dążenia i interesy Litwy w żadnym razie nie kolidują z interesami ZSRR, przy czym podobnie, jak to było wcześniej, Litwa będzie nadal w swojej polityce zagranicznej państwem niezależnym²².

Negocjacje na Kremlu przedłużały się, gdyż chodziło o podpisanie dwóch umów litewsko-radzieckich: pierwsza miała dotyczyć przekazania Litwie Wilna i Kraju Wileńskiego, druga umowa była układem o wzajemnej pomocy, w ramach którego na obszarze litewskiego państwa miało stacjonować – jak pisze Urbšys – nie mniej niż 50 tys. radzieckich żołnierzy²³ (ostatecznie liczbę tę zmniejszono do 20 tys.). Umowę podpisano 10 października 1939 r. Litewscy politycy – w tym prezydent Smetona, a także Juozas Urbšys – podkreślali przyjacielskie stosunki ze wschodnim sąsiadem, próbując tym samym uspokoić litewską opinię publiczną²⁴.

W porannym „Lietuvos aidas” z 10 października na pierwszej stronie była notka o powrocie z Moskwy 9 października wicepremiera

²¹ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409-1939-Spal.3> [data dostępu: 05.01.2024].

²² <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS00000127560-1939-Nr227> [data dostępu: 06.01.2024].

²³ J. Urbšys, *op. cit.*, s. 107.

²⁴ Juozas Urbšys: *gyveniumu liudiju istorija*, *op. cit.*, s. 100.

Kazysa Bizauskasa i naczelnego wodza litewskich sił zbrojnych gen. Stasysa Raštykisa, którzy mieli przekazać rządowi informacje o przebiegu rozmów litewsko-radzieckich. Krótki artykuł kończyła informacja, że obaj litewscy dyplomaci powrócą do Moskwy 10 października. Poniżej artykułu umieszczono zdjęcie Wilna, wykonane z jednego z wileńskich wzgórz²⁵.

10 października w „Lietuvos žinios” pojawił się artykuł zatytułowany: *Najprędzej dzisiaj zostanie podpisana umowa litewsko-radziecka*, w którym m.in. podkreślono, że trwające nadal rozmowy pomiędzy stroną litewską a radziecką odbywają się tak, jak wcześniej, w bardzo dobrej atmosferze. Pod koniec artykułu znalazło się zdanie: „Litwa odzyska to, o co walczyła przez 20 lat”²⁶.

Gazeta „XX amžius” 10 października pisała w podobnym tonie, informując swoich czytelników, że rozmowy w Moskwie nadal są kontynuowane. Na ostatniej stronie, w artykule: *W przededniu podpisania umowy*, wspomniano m.in. o podpisaniu przez Związek Radziecki umów z Estonią i Łotwą, dotyczących radzieckich baz wojskowych w tych krajach, przy jednoczesnym zagwarantowaniu obu państwom niezależności i suwerenności. W dalszej części artykułu stwierdzono, że sytuacja międzynarodowa Łotwy i Estonii jest inna niż Litwy, ponieważ ta ostatnia posiada za sąsiada III Rzeszę. Na koniec napisano znamienne zdanie: „Litwini spokojnie patrzą w przyszłość, dając tym samym sygnał wobec ZSRR i całego świata, że dla nich wolność jest najcenniejszą wartością i niepodległości Litwa nigdy się nie wyrzeknie”²⁷. W niedługim czasie przyszło zweryfikować podobne deklaracje.

11 października w „Lietuvos aidas” na pierwszej stronie pojawił się artykuł relacjonujący przebieg rozmów i treść umowy (pominięta została jednak kwestia zainstalowania baz radzieckich na Litwie). Na pierwszej stronie znalazł się olbrzymi nagłówek: *Niepodległa Litwa łączy się ze swoją stolicą Wilnem! Pozdrawiamy mieszkańców Wileńszczyzny!*, a poniżej obszerny artykuł pt. *Umowa ZSRR i Litwy* (opatrzonej fotografią wileńskiego Starego Miasta), w którym zawarte zostały – w formie punktów – postanowienia ustalone między obu państwami:

---

²⁵ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1939-Spal.10> [data dostępu: 02.07.2024].

²⁶ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409-1939-Spal.10> [data dostępu: 02.07.2024].

²⁷ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000127560-1939-Nr233> [data dostępu: 02.07.2024].

„1. Dla wzmocnienia przyjaźni pomiędzy Litwą a ZSRR, nastąpi przekazanie Wilna i Wileńszczyzny Republice Litwy. Ustalona granica opisana została w osobnym protokole; 2. Związek Radziecki zobowiązuje się udzielać wszelkiej pomocy, w razie zagrożenia napaścią; 3. Zobowiązuje się wesprzeć wojsko litewskie w broń i inny sprzęt; 4. Wzajemne zobowiązanie nie uczestniczenia w jakiegokolwiek koalicji przeciwko drugiej stronie umowy [...]”. Obok na tej samej stronie był artykuł *Wracamy do Wilna*, emanujący radością i nadzieją na nowe perspektywy dla państwa, związane z przyłączeniem pasa Wileńszczyzny z Wilnem²⁸ (należy zwrócić uwagę, że Litwa otrzymała jedynie jedną trzecią przedwojennego województwa wileńskiego, pozostały obszar utrzymał się w posiadaniu ZSRR).

W tym czasie Juozas Urbšys powracał na Litwę. Tak wspominał po latach tamte chwile:

Jedziemy z Wilnem i z obcym wojskiem w Alytus, Prienai, Gaižūnai i Nowej Wilejce.

Jedna ręka daje a druga chwyta.

Czy za gardło?

Przyszłość pokaże²⁹.

„Lietuvos žinios” z 11 października na pierwszej stronie cytował treść umowy litewsko-radzieckiej w artykule zatytułowanym: *Litwa odzyskała Wilno i Wileńszczyznę* (warto zwrócić uwagę, że ponad tytułem umieszczona została grafika przedstawiająca flagę z herbem litewskiej Pogoni, zawieszoną na górze Giedymina w Wilnie). W artykule, podobnie jak w „Lietuvos aidas”, nie znalazła się informacja o wprowadzeniu radzieckiego wojska na terytorium Litwy³⁰.

W „XX amžius” 11 października na pierwszej stronie umieścił artykuł *Wilno powraca do Litwy*. Poniżej tytułu znalazła się obejmująca dwie trzecie strony mapa konturowa Litwy (z zaznaczonymi niektórymi miastami), na której wyznaczono obszar Wileńszczyzny z roku 1920 (tj. sprzed zajęcia Wilna przez gen. Żeligowskiego), następnie – tzw. linię

---

²⁸ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1939-Spal.11> [data dostępu: 06.09.2023].

²⁹ J. Urbšys, *op. cit.*, s. 140.

³⁰ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409-1939-Spal.11> [data dostępu: 03.07.2024].

administracyjną³¹, to znaczy przedwojenną granicę z Polską. Najważniejszą w przekazie treścią było wytyczenie na mapie, zgodnie z ustaleniami umowy z 10 października, terenu Wileńszczyzny przyznanego Litwie. Poniżej mapy wydrukowano, tak jak we wcześniej przytaczanych gazetach, treść umowy litewsko-radzieckiej³².

12 października „Lietuvos aidas” opublikował obszerny artykuł o tytule: *Doczekaliśmy się!*, opisujący manifestację społeczeństwa przed pałacem prezydenckim w Kownie, w związku z umową o przekazaniu Wilna (na stronie dołączono fotografię z uczestnikami wystąpienia, na której widnieją – oprócz mieszkańców Kowna – m.in. prezydent Smetona, władze rządowe oraz przedstawiciele litewskiego wojska). Na drugiej stronie czasopisma cytowana była także moskiewska „Izwiestija” (w artykule: *W Europie budowany jest pokój*), która – odnosząc się do litewsko-radzieckiej umowy podpisanej 10.10.1939 r. – pisała, że: „ZSRR i Litwa również we wcześniejszych latach posiadały dobre, sąsiedzkie relacje, które stale się wzmacniają”. Dodała przy tym, że „przywrócenie Wilna i Kraju Wileńskiego Litwie jest naprawieniem wielkiej niesprawiedliwości”³³.

„Lietuvos žinios” opublikowało fotografię, nad którą był napis: „Tak wczoraj Kowno świętowało odzyskanie Wilna. Poniżej znalazł się artykuł informujący o powrocie litewskiej delegacji z Moskwy, a poniżej były cytowane fragmenty radzieckiej prasy, bardzo pozytywnie oceniające zawarcie umowy z Litwą³⁴.

„XX amžius” z 12 października pisał o powrocie litewskiej delegacji z ZSRR, podkreślone zostało gościnne przyjęcie i koleżeński ton w trakcie trwających negocjacji w Moskwie³⁵.

Przez kolejne miesiące władze litewskie – chcąc wygasić ewentualny niepokój w społeczeństwie, spowodowany zacieśnianiem współpracy ze Związkiem Radzieckim – prowadziły politykę skupioną na dosto-

---

³¹ Nazywana w ten sposób w okresie międzywojennym przez Litwinów.

³² <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS00000127560-1939-Nr234> [data dostępu: 04.07.2024].

³³ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1939-Spal.12> [data dostępu: 07.09.2023].

³⁴ Poniższy artykuł, w którym znalazły się wspomniane cytowania, opatrzone tytułem: *Radziecka prasa uspaniale oceniła umowę litewsko-radziecką*, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409-1939-Spal.12> [data dostępu: 04.07.2024].

³⁵ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS00000127560-1939-Nr235> [data dostępu: 07.07.2024].

sowaniu Wilna z Wileńszczyzną do pozostałych ziem litewskich. Podobnie czyniła prasa, poświęcając na swoich łamach wiele miejsca tematowi odzyskanego obszaru.

Plany radzieckie względem republik bałtyckich miały ujawnić się szybciej, niż można było się spodziewać. Pierwszym i wyraźnym sygnałem zmiany „frontu przyjaźni” było wystosowanie w maju 1940 r. przez nadzwyczajnego wysłannika w Moskwie Ladasa Natkevičiusa noty informującej o zaginięciu dwóch radzieckich żołnierzy stacjonujących w bazie na Litwie.

W porannym wydaniu „Lietuvos aidas” z 31 maja 1940 r. na pierwszej stronie znajdował się artykuł pt. *Tradycyjnie przyjacielskie stosunki Litwy i ZSRR pozostaną nienaruszone*. W jego treści zawarto, że dzień wcześniej Ludowy Komisarjat Spraw Zagranicznych ZSRR poinformował o fakcie zaginięcia żołnierzy. W artykule znalazły się takie sformułowania:

Jeśli w życiu prywatnym i między dobrymi sąsiadami, mającymi dużo wspólnych interesów, czasami w sposób nieunikniony pojawia się wzajemne niezrozumienie, to w sposób oczywisty takie sytuacje mogą pojawić się w relacjach międzynarodowych. Tak w pierwszym, jak i tym bardziej w drugim przypadku należy zbadać przyczynę nieporozumienia i usunąć wszystko, co mogłoby w przyszłości naruszać dobre relacje.

W dalszej części artykułu zwrócono uwagę, że ze strony państwa litewskiego nie może być jakiegokolwiek złej woli, co pokazało dotychczasowych dwadzieścia lat dobrych stosunków z ZSRR (a nadużyć musiały się dopuścić wrogie elementy, które chcą zaszkodzić wzajemnym dobrym relacjom)³⁶.

W podobnym tonie pisał 31 maja 1940 r. „Lietuvos žinios”, dodając że złej woli nie można dostrzec tak ze strony Litwy, jak i ze strony Związku Radzieckiego³⁷. Tego samego dnia „XX amžius” napisał ponadto, że „litewski rząd nie może tolerować niczego, co mogłoby zaszkodzić przyjaznym relacjom Litwy z ZSRR, ani bezpośrednio oddziałom radzieckim [...] Dlatego też nie istnieje obawa, co do obiektywnego wyja-

---

³⁶ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Geg.31> [data dostępu: 07.09.2023].

³⁷ Lietuvos žinios / redaktorius ir leidėjas J. Vileišis. - 1909-1915, 1922-1940, 1990-1994, 1996-2019-1940-Geg.31 | epaveldas.lt [data dostępu: 31.01.2024].

śnienia całej sprawy, a tradycyjne przyjazne relacje między krajami pozostały dobre i nienaruszone”³⁸.

„Lietuvos žinios” z 1 czerwca nie odniosła się do wyraźnego ochłodzenia relacji ze strony ZSRR względem Litwy³⁹. Podobnie podeszły „Lietuvos aidas”⁴⁰ i „XX amžius”. Owe trzy gazety wypełnione były opisem ówczesnej sytuacji na zachodzie Europy, tematem stałym pozostawały szeroko rozumiane „sprawy wileńskie” oraz kultura. Dopiero 5 czerwca w „Lietuvos žinios” na ostatniej stronie wydrukowano krótką notkę o tym, że poprzedniego dnia Ladas Natkevičius spotkał się z premierem i ludowym komisarzem spraw zagranicznych Mołotowem. W informacji stwierdzono, że prawdopodobnie w trakcie wizyty omawiano sposoby szybkiego zniwelowania zaistniałego nieporozumienia⁴¹. W „Lietuvos aidas” z 6 czerwca znalazła się na pierwszej stronie notka potwierdzająca wyjazd do Moskwy, na zaproszenie Mołotowa, litewskiego premiera Antanasa Merkysa⁴². Tę samą informację opublikowała krótko gazeta „Lietuvos žinios”⁴³ i „XX amžius”⁴⁴.

W „Lietuvos aidas” z 7 czerwca brak było jakichkolwiek informacji dotyczących litewskich przedstawicieli w Moskwie⁴⁵ („Lietuvos žinios” krótko potwierdziło wyjazd litewskiej delegacji do ZSRR). W „XX amžius” w tym dniu pojawił się obszerniejszy artykuł opisujący fakt wyjazdu do Moskwy przedstawiciela litewskiego rządu. Gazeta przy tym ponownie, w charakterystycznym stylu (podobnym do sposobu pisania „Lietuvos aidas” i „Lietuvos žinios”) napisała o stosunkach litewsko-radzieckich, przywołała ich przyjazny charakter i ciągłość, trwającą od 22 lat⁴⁶. Następnego dnia w porannym wydaniu „Lietuvos aidas” była informacja o „uroczystym” powitaniu premiera Merkysa w Moskwie⁴⁷. Podobną treść zawierała nota w „Lietuvos žinios”⁴⁸ i w „XX amžius”⁴⁹. 11 czerwca „Lietuvos aidas” napisała o udaniu się 10 czerwca ministra

---

³⁸ XX amžius. - 1936-1940 - 1940-Nr.121 | epaveldas.lt [data dostępu: 31.01.2024].

³⁹ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409-1940-Birz.1> [data dostępu: 08.07.2024].

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409-1940-Birz.5> [data dostępu: 08.07.2024].

⁴² <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Birz.6> [data dostępu: 08.07.2024].

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000127560-1940-Nr126> [data dostępu: 08.07.2024].

⁴⁵ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Birz.7> [data dostępu: 08.07.2024].

⁴⁶ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000127560-1940-Nr127> [dostęp: 08.07.2024].

⁴⁷ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Birz.8> [data dostępu: 08.07.2024].

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

Urbšysa do Moskwy (ta sama informacja pojawiła się w tym dniu w pozostałych dwóch gazetach).

Brak było jakiegokolwiek przekazu dotyczącego treści trwających w Moskwie rozmów premiera Merkysa z przedstawicielami rządu radzieckiego, ani też celu, w jakim do Moskwy udał się minister Urbšys. Natomiast w „Lietuvos aidas” z 12 czerwca znalazła się krótka informacja o obecności premiera Merkysa na radzieckiej wystawie gospodarczej w Moskwie⁵⁰. 13 czerwca „Lietuvos aidas” przekazała jedynie, że premier powrócił na Litwę, oraz, że jest zadowolony z przeprowadzonych rozmów z ludowym komisarzem spraw zagranicznych Mołotowem (o czym napisały również tego dnia „Lietuvos žinios” i „XX amžius”).

14 czerwca 1940 r. „Lietuvos aidas” napisał o otwarciu wystawy rolniczej w Moskwie 15 czerwca, obszernie omawiając, z jakich republik ZSRR przyjechały delegacje. Wyrażano się pochlebnie o wysokości i jakości produkcji w radzieckich kołchozach i sowchozach. Na koniec artykułu mowa była o zmechanizowaniu produkcji rolnej w Związku Radzieckim poprzez powstawanie fabryk produkujących traktory i inne maszyny rolnicze⁵¹. Temat wystawy został także omówiony w „Lietuvos žinios” z 14 czerwca 1940 r. (artykuł opatrzone fotografią pawilonu mechanicznego wystawy)⁵².

Tymczasem o północy 14 czerwca 1940 r. władze radzieckie wystosowały ultimatum, na które rząd litewski miał odpowiedzieć do godz. 10:00 15 czerwca 1940 r., a które J. Urbšys odbierał bezpośrednio z Kremla. Określił je jako:

Najgorszego rodzaju ultimatum, które przyrównać można wypowiedzeniu wojny [...]. Ten dokument był tak zredagowany, że niezależnie od ustępstw, jakie poczyniłaby Litwa, Związek Radziecki siłami wojskowymi zajmie Litwę⁵³.

15 czerwca 1940 r. trzy czołowe gazety litewskie obszernie podejmowały zarówno tematy wojny Hitlera na Zachodzie (m.in. zajęcia Pary-

---

⁵⁰ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Birz.12> [data dostępu: 08.07.2024]. Podobna treść w tym dniu pojawiła się w gazecie „XX amžius”.

⁵¹ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Birz.14> [data dostępu: 07.09.2023].

⁵² Lietuvos žinios / redaktorius ir leidėjas J. Vileišis. - 1909-1915, 1922-1940, 1990-1994, 1996-2019 - 1940-Birz.14 | epaveldas.lt [data dostępu: 31.01.2024].

⁵³ J. Urbšys, *op. cit.*, s. 162-163.

za przez III Rzeszę), jak i tematykę litewską (np. odnoszącą się do planowanej i przygotowywanej wizyty A. Smetony w Wilnie 23 czerwca). Temat ultimatum nie znalazł się wśród informacji tego dnia.

16 czerwca 1940 w porannym wydaniu „Lietuvos aidas” na pierwszej stronie informował o fakcie wystosowania 14 czerwca o godz. 23:00 (czasu litewskiego) ultimatum, wręczonego przez Mołotowa, które zawierało wymóg odpowiedzi na nie do 15 czerwca do godz. 10:00 czasu moskiewskiego. Wymienione trzy żądania:

1. Oddania pod sąd ministra spraw wewnętrznych Kazysa Skučasa i dyrektora departamentu bezpieczeństwa Augustinasa Povilaitisa, jako bezpośrednich winnych działań prowokacyjnych przeciwko załogom radzieckim na Litwie;
2. Natychmiastowego uformowania takiego rządu, który byłby w stanie wprowadzać w życie postanowienia umowy o wzajemnej współpracy pomiędzy Litwą a ZSRR;
3. Wprowadzenia wojsk radzieckich, w celu zażegnania pojawianiu się „sytuacji prowokacyjnych” w państwie.

Artykuł kończy się wezwaniem aby „wszyscy obywatele i mieszkańcy kraju byli spokojni, aby podjęli się swoich codziennych zajęć” oraz że „w tym momencie ważne jest zachowanie w kraju powagi, porządku i dyscypliny pracy”⁵⁴. Poniżej znalazła się informacja o przylocie do Kowna 15 czerwca wieczorem zastępcy komisarza spraw zagranicznych ZSRR W. Dekanozowa i pełniącego obowiązki ministra na Litwie N. Pozdniakowa. Poniżej, na pierwszej stronie, odnosząc się do trwających działań wojennych na zachodzie Europy, wyjaśniono, że koniecznym jest wprowadzenie większej liczby oddziałów radzieckich jako sposobu na zwiększenie bezpieczeństwa w regionie. „Lietuvos aidas”, „Lietuvos žinios”, jak również „XX amžius” – fakt zajmowania przez ZSRR terytorium litewskiego nazywały „likwidacją radziecko-litewskiego konfliktu”.

17 czerwca „Lietuvos žinios” opublikował na pierwszej stronie artykuł *Karygodny marsz*, który dotyczył wyjazdu Smetony z kraju 15 czerwca. Zawarto w nim również krytyczną ocenę polityki smetonowskiej, w tym braku dążenia do wyrównania różnic społecznych, m.in.

---

⁵⁴ <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003846283-1940-Birz.16> [data dostępu: 07.09.2023]. Podobnie informacje przekazano w „XX amžius” 17 czerwca, XX amžius. – 1936-1940 – 1940-Nr.135 | epaveldas.lt [data dostępu: 01.02.2024].

nieprzeprowadzenia reformy w rolnictwie. Jednocześnie zwrócono uwagę, że gazeta zawsze stała w opozycji. Artykuł kończył się podkreśleniem dobrych relacji ze Związkiem Radzieckim, które nadal będą utrzymywane w przyjacielskim i serdecznym duchu⁵⁵.

Podsumowując publikowaną w trzech gazetach tematykę, należy zwrócić uwagę, że od października 1939 r. (tj. podpisania umowy o przekazaniu Kraju Wileńskiego Litwie) bardzo wiele informacji poświęconych było odzyskanej stolicy, jej historii i bieżącej sytuacji, planom modernizacyjnym oraz pomocy dla mieszkańców Wileńszczyzny. Oprócz tego podstawowymi tematami, które nie schodziły ze stron gazet, były tematy gospodarcze, w tym dotyczące rolnictwa, finansów, obchodów zwyczajowych świąt na Litwie, czy innych wydarzeń kulturalnych. Jeśli chodzi o relacje z sąsiadami, to na bieżąco opisywane były w „Lietuvos aidas” wydarzenia związane z różnego rodzaju inicjatywami trzech krajów bałtyckich (politycznymi, gospodarczymi, kulturalnymi).

O ZSRR informacji było stosunkowo mało, były one zdawkowe. Wyjątek stanowiła tutaj wojna z Finlandią. Nie zajmowano jednak jakiegokolwiek stanowiska. Na tym tle wyrazistym pozostawało stałe podkreślanie doskonałych stosunków litewsko-radzieckich.

W czasie trwania agresji III Rzeszy na Zachodzie Europy postawę gazet można ocenić jako obserwacyjną, stonowaną, nie komentującą wydarzeń toczących się zagranicą. Przyjęcie ultimatum przez rząd litewski 15 czerwca 1940 r. i tym samym początek aneksji Litwy przeszedł w prasie w podobny sposób. Dlatego nie dziwi komentarz działacza litewskiej socjaldemokracji Steponasa Kairysa:

Przygnębiony obserwowałem ulicę, stojących na chodnikach ludzi. Wstrząśnięty nieoczekiwanym wydarzeniem, milczący, skupiony tłum tysiącem oczu śledził toczące się tanki. Ludzie, wydawało się, nie byli w pełni świadomi tego, co się stało [...]⁵⁶.

---

⁵⁵ Lietuvos žinios / redaktorius ir leidėjas J. Vileišis. - 1909-1915, 1922-1940, 1990-1994, 1996-2019 - 1940-Birz.17 | epaveldas.lt [data dostępu: 01.02.2024]. Informację o opuszczeniu Litwy przez Smetonę tego dnia podał także „Lietuvos aidas”.

⁵⁶ P. Lossowski, *Litwa, op. cit.*, s. 154.

Taka forma pisania miała – wydaje się – zmierzać do uniknięcia eskalacji konfliktu radziecko-litewskiego (niepodburzania nastrojów w społeczeństwie). W efekcie nie przyniosła spodziewanych rezultatów, a postępująca polityka sowietyzacji doprowadziła do sfalszowania wyborów w lipcu 1940 r. i formalnego włączenia Litwy w skład ZSRR 3 sierpnia 1940 r.

Literatura / References

Bukelevičiūtė D., *Lietuvos ir Čekoslovakijos dvišalių santykių dinamika 1918-1939 metais*, Vilnius 2010.

Juozas Urbšys: *gyvenimu liudiju istoriją. Karininkas, diplomatas, kultūros veikėjas*, Vilius Kavaliauskas (red.), Vilnius 2017.

Kasperavičius A., *Ucieczka Litwinów i Żydów z Kraju Kłajpedzkiego w 1939 r. podczas zagarnięcia go przez Trzecią Rzeszę*, w: *Repatriacje i migracje ludności pogranicza w XX wieku. Stan badań oraz źródła do dziejów pogranicza polsko-litewsko-białoruskiego*, M. Kietliński, W. Śleszyński (red.), Białystok 2004.

Kozłowska J., *Ententa Bałtycka wobec sytuacji politycznej w Europie w latach 1936-1938*, w: *Europa Środkowo-Wschodnia w perspektywie interdyscyplinarnej*, J. Getka, J. Grzybowski, R. Kramar (red.), Warszawa 2015.

Kremliaus klasta, A. Martinionis (red.), Vilnius 1995.

Łossowski P., *Litwa*, Warszawa 2001.

Łossowski P., *Łotwa nasz sąsiad. Stosunki polsko-łotewskie w latach 1918-1939*, Warszawa 1990.

Łossowski P., *Stosunki polsko-litewskie 1921-1939*, Warszawa 1997.

Michaliszyn M., *Pobył Profesora Stanisława Kolbuszewskiego na Uniwersytecie Łotwy w Rydze w latach 1934-1945*, w: *Polska i Łotwa – bliscy nieznanymi*, K. Puntak, Ł. Rogoziński, G. Zarzeczny (red.), Wrocław 2013.

Sierpowski S., *Litewsko-radziecki pakt o nieagresji z 1926 r. w świetle Paktu Ligi Narodów*, <https://repozytorium.amu.edu.pl/server/api/core/bitstreams/a8689a99-4cfb-4beb-b1e3-82680167658d/content>.

Urbšys J., *Lietuva lemtingaisiais 1939-1940 metais*, Vilnius 2021.

Vilnius – Lietuvos sostinė: problema tautinės valstybės projekte (XIX a. pabaiga – 1940 m.), D. Mačiulis, D. Staliūnas (red.), Vilnius 2015.

Prasa

„Lietuvos aidas”, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003957107>.

„Lietuvos žinios”, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=C1B0003192409>.

„XX amžius”, <https://www.epaveldas.lt/preview?id=LIBIS000000127560>.

Inne źródła internetowe

<https://www.vle.lt/straipsnis/darbo-lietuva-1/>.

<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-aidas/>.

<https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-zinios/>.

<https://www.vle.lt/straipsnis/xx-amzius/>.